

ŞİRVAN HANI HACI DAVUD, SİYASİ MÜCADELESİ, SÜRGÜN HAYATI VE AİLESİ

Yaşar BAŞ^(*)

Öz

XVII. yüzyılın sonlarında Rus Çarlığı, Hazar kıyılarına kadar Kafkasları ele geçirme ve Safevi Devleti üzerine yürüme kararı almıştı. XVIII. yüzyılın ilk çeyreği boyunca Ruslar, bu siyasetlerini gerçekleştirme yolunda ilerleme kaydetmişti. Aynı dönemde batıda yaptığı savaşlarda başarılı olamayan Osmanlı Devleti, 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Avrupa'da kaybettiği topraklara karşılık, Safeviler'in zayıflaması ve Rusların ilerleyişi karşısında, bölge ile ilgilenmeye başlamış ve doğuda toprak kazanma siyasetine yönelmişti. Osmanlı Devleti, Safevi ve Rus idaresine karşı mücadele eder iken, aynı amaçla Rus ve Safevilere karşı savaşan Şirvan Hanı Hacı Davud Han, Osmanlılara sığınmıştı. Osmanlı Devleti, 1722 yılında Şirvan Eyaleti Hanlığı üzerinde hakimiyetini ilan etmiş, Hacı Davud Han'ın, hanlığını tanımış ve 8 Ocak 1723 tarihli nâme-i hümayûn ile Şirvan Hanlığı yurtluk ve ocaklık olarak resmen Hacı Davud Bey'e verilmişti. Hacı Davud Han, böylece Kırım Hanı gibi vasal bir hükümdar olmuş, ancak Ruslarla yapılan 24 Haziran 1724 tarihli İstanbul Antlaşması'nın Şirvan ile ilgili hükümlerinden memnun kalmamıştı. Bu nedenle antlaşma hükümlerini tanımayıp, bağımsızca hareket etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti, meseleyi çözmek için, 21 Nisan 1728 tarihli bir nâme-i hümayûn ile Hacı Davud Han'ın bulunduğu mahalden ailesi ve beraberindekilerle ayrılıp Gence tarafında ikametini talep etmişti. Neticede Hacı Davud Han, Gence'de fazla kalamamış ve yaklaşık beş buçuk ay sonra, 5 Ekim 1728 tarihinde dört oğlu, iki kardeşi ve bütün ailesiyle birlikte Rodos'a sürgün edilmiştir. Daha sonra ailesiyle birlikte Gelibolu'ya nakledilmiştir. Sürgün sırasında kendisi ve ailesinin incitilmemesine itina gösterilmiş ve bütün masrafları karşılanmaya çalışılmıştır. Ölümünden sonra da aile üyelerinin ev kiralaları ve her birine aylık maaş ödenmeye devam edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: XVIII. yüzyıl, Safeviler, Ruslar, Şirvan Hanlığı, Hacı Davud Han

Şirvan Khan Haji Davud, His Political Struggle, Life in Exile and Family

Abstract

At the end of the 17th century, the Russian Empire had decided to seize the Caucasus to the shores of the Caspian and walk on Safavid State. During the first quarter of the 18th century, Russians made progress toward the realization of this policy. In the same period, the Ottoman Empire, who failed in the battles in the west, in response to its lost territories in Europe after 1718 dated Passarowitz Treaty, and the weakened Safavid Empire and the Russians progress, started to be interested across the region and came on politics to acquire territory in the east. While the Ottoman Empire fought against Safevians and Russia, Shirvan Khan Hacı Davud Khan, who fought against Russian and Safavian with the same purpose, took refuge in the Ottomans. The Ottoman Empire, in 1722, declared dominion over the State of Shirvan Khanate. The Khanate of Haji Davud Khan was accepted, and with name-i humayun dated

*) Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
(e-posta: yasarbas2000otmail.com.)

January 8, 1723, Shirvan Khanate as an imperial homeland was officially given to Mr. Haji Davud. Haji Davud Khan, just like Khan of Crimea, became a vassal ruler. However, he was not pleased with the relevant provisions of the Treaty of Istanbul about Shirvan dated June 24, 1724 made with the Russians. Therefore, disregarding the provisions of the treat, he began to act independently. The Ottoman Empire, to resolve the matter, with a namah-i humayun dated 21 April 1728, demanded Haji Davud Khan and his family to leave the place where they lived and reside in Gence. Haji Dawood Khan could not stay more in Gence and about five and a half months later, on October 5, 1728, his four sons, two brothers and the whole family was exiled to Rhodes. Then, with his family, he was transferred to Gallipoli. During the exile, he and his family were shown care not to hurt and all their costs were met. After his death, rents of family members were paid and salaries was continued to be paid each month.

Keywords: *the 18th century, Safevids, Russians, Shirvan Khanate, Haji Davud Khan.*

Giriş

Osmanlı Devleti, 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması'ndan sonra, her ne kadar barışçı bir siyaset izlemiş olsa da İran'da hüküm süren Safevi Devleti'ne karşı giriştiği mücadeleler, savaşa girmeme siyasetinin bir istisnası olarak ortaya çıkmıştır. Pasarofça Antlaşması ile Avrupa'da kaybedilen toprakların geri alınamamış olması, Osmanlı Devleti'nin gözünü karışık bir durumda bulunan Safeviler üzerine çekmiştir. Bu tutumun en büyük nedenlerinden birisi İran'da yaşayan Sünni Müslümanların zulüm görmelerine binaen Osmanlılardan yardım istemeleri olmuştur (Seferli, 2013, s. 339. Not. 7).

Osmanlı Devleti, Safevilerin karışık durumundan faydalanıp toprak kazanmak, Sünni Müslümanların yardım talebini karşılamak ve bölgede ilerlemekte olan Rusları durdurmak için harekete geçmiştir. Fakat bu işe girişmeden önce, Safevi Devleti'nin gerçek durumunu öğrenip ona göre tedbir almak üzere Dürrî Ahmed Efendi'yi elçi olarak İran'a göndermiştir. Dürrî Ahmed Efendi, III. Ahmed'e sunduğu raporunda, Safevi Devleti'nin iç siyasî durumu, halkı, şehir ve kasabaları, askerî gücü, idarî yapısı, cemaatleri, şahın sarayı hakkında etraflı bilgiler vermiştir (Talay, 1994, s. 35; Bkz. Ürkündağ, 2006). Osmanlı idaresi, Safevilerden gelen haberlerin ardından savaşı başlatmıştır (Kurtaran, 2011, s. 181, 182). Ancak bu savaşta Rus Çarlığı'nın, İran üzerindeki hesap ve hareketlerini de dikkate almıştır (Sarıkaya, 1993, s. 10).

III. Ahmed döneminde başlayan bu savaşlar, Kafkas, Azerbaycan ve Irak olmak üzere üç cephede birden gerçekleşmiştir. 1723-1730 yılları arasında devam eden savaşlarda üstün durumda olan Osmanlı Devleti ve Damad İbrahim Paşa'ya göre her şey yolunda gitmiştir. Hatta Safevilerin sulh teklifi dahi kabul edilmemiştir (Kurtaran, 2011, s. 182).

Osmanlılar, Safevi Devleti'ne savaş açmış ve Şirvan Sünnilerini himaye etmiştir. Şirvan Hanı Hacı Davud Han, Şiiilerin ve Rusların tazyikine uğradığını belirterek Osmanlılara sığınmıştır. Osmanlı Devleti, Davud Han'ı büyük bir salahiyet ile han tayin etmiştir. Bu gelişme, Rusları ve Safevileri zor durumda bırakmıştır. Osmanlılar ve Ruslar, Hazar Denizi'nin batı sahillerini ele geçirmek isteyince iki taraf Kafkaslarda karşı karşıya gel-

sena olarak belirtilmesinden dolayı, Strabon buraya “Susuz il” adını vermiştir. Bunun sebebi, Şirvan’ın batı kısmının susuz, dağlık ve kayalık bir yer olmasındandır. Şirvan adının Sâsânî Hükümdarı I. Hüsrev Enûşirvân’ın isminden geldiği de ileri sürülmüştür. Bu adla ilgili diğer bir görüş ise, “şirrevân”dan (hoş ve güzel) türetilmiş olduğu yolundadır. Halk etnolojisinde burası, “Şirler diyarı, Şirler meskeni” diye adlandırılmıştır. (Aydın, 2010, s. 204). Şirvan’ın ilk merkezi olan Şaberan/Şabran Şehri sonradan terk edilmiştir (Dostiyev, 2004, s. 10-20). Şaberan’ın ortadan kalkması ile önce Kuba, daha sonra Şamahı Şehri bölgenin merkezi haline gelmiştir. Şamahı Şehri, Müslümanlar buraya geldikten sonra kurulmuştur (Barthold, 1979, s. 572; 1992, Osmanlı Devleti, s. 43). Sâsânîler devrinde Azerbaycan’ın en büyük şehirlerinden biri olmuştur. Burada, gemilerin şehrin ortasına kadar gelmesine yarayan bir su yolu yapılmıştır (Aydın, 2010, s. 204).

Şirvan Bölgesi, zaman zaman Bizans ile Safevi Devleti arasında el değiştirmiştir (Mürselov, 2007, s. 63). VII. yüzyılın ortalarında Müslüman Araplar tarafından ele geçirilmiştir. Burası, bir hânedanın valilerince yönetilmiştir. Teşekkül eden Şirvanşahlar idaresi, uzun süre hâkimiyetini devam ettirmiştir. Şamahı (Şemâhe) Şehri, Şirvanşahların merkezi olmuştur. Şah Tahmasb, 1538’de Şirvanşahların hâkimiyetine son vermiştir. Bölge, Safevi Devleti’nin bir vilâyeti haline gelmiştir. Halkın Sünnî oluşu, Safevi idaresine karşı birçok isyanın çıkmasına yol açmıştır. Şirvanlılar, sık sık Osmanlılardan yardım talebinde bulunmuştur (Barthold, 1979, s. 572; Aydın, 2010, s. 204).

Osmanlıların doğrudan Şirvan’ı hedef aldıkları dönem, 1578-1590 Osmanlı-Safevi mücadelesi yıllarına rastlamıştır (Aydın, 2010, s. 204, 205). Şirvan’ın Safevi istilasında kalması, Osmanlı Devleti’nin, halkın kendi istek ve arzusu ile oluşan tabii himaye hakkını ortadan kaldırmıştır. Bu durum, Şirvan üzerine bir sefer düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Düzenlenen seferin Osmanlı Devleti açısından başka yararları da olmuştur. Öncelikle Azerbaycan üzerindeki Safevi baskısı kaldırılmıştır. Karadeniz’in doğu sahilleri vasıtasıyla Kırım Hanlığı’na bağlantı sağlanmıştır. Rusya’nın Karadeniz’e iniş yolu kesilmiştir. Hazar Denizi’ne ulaşılmış, Orta Asya’ya bir deniz yolu açılması sağlanmıştır (1992, Osmanlı Devleti, s. 43, 44).

Safevilere karşı 1578’de Koyun Geçidi savaşı kazanıldıktan sonra, Şirvan’da Osmanlı idaresi kurulmuştur. Safevilerin Şirvan Muhafızı ve Şamahı Hâkimi Aras Han Karabağ’a çekilmiştir. Böylece, Şamahı, Kabala, Bakü, Şâburân, Mahmûdâbâd, Salyan ve Demirkapı/Derbend, Osmanlı kontrolüne girmiştir. Bölgenin idaresi, Şirvan Serdarı unvanıyla Özdemiroğlu Osman Paşa’ya verilmiştir (Aydın, 2010, s. 204, 205).

Safeviler, hayatî önem taşıyan Şirvan Bölgesi’nin kaybını, kabullenememiştir. Osmanlılar ile Safeviler arasında, burası el değiştirip durmuştur. Şirvan Bölgesi’nin, esas kahramanı Özdemiroğlu Osman Paşa, pek çok defa Safevi güçleri ile karşılaşmıştır. Beş yıllık bir mücadeleden sonra, 1583’te, “Meşaleler Savaşı’nı” kazanıp İstanbul’a dönmüştür. Şirvan muhafızlığı Câfer Paşa’ya verilmiştir. Safeviler, 1590 tarihli antlaşma ile Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır. Şirvan’ın elde tutulması, bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti için çok önemli bir husus olmuştur (Aydın, 2010, s. 204, 205; Barthold, 1979, s.

572, 1992, Osmanlı Devleti, s. 44; Geniş bilgi için Bkz. Kütükoğlu, 1962).

Şirvan Hanlığı, Şah Abbas'ın 1607 yılında yaptığı saldırılar sonrasında tekrar Safevi hakimiyetini tanımak zorunda kalmıştır (Aydın, 2010, s. 204, 205; Barthold, 1979, 572; 1992, Osmanlı Devleti, s. 44; Bkz. Kütükoğlu, 1962). Aynı dönemde, Ruslar da bölge ile ilgilenmeye başlamıştır. Çar Petro, Kafkaslar ve Hazar Denizi çevresinde önce ekonomik, sonra siyasi güç kazanma niyetiyle harekete geçmiştir. Bunun için, önce bölge halklarını Rusların tarafına çekmeyi planlamıştır. Hedefine ulaşmak üzere, yakını ve o sırada Ejderhan Valisi olan A. Volinski'yi görevlendirmiştir. Siyasetinin bir parçası olarak XVII. yüzyılın son on yılı içinde Safevi Devleti'ni istila etmeyi planlamıştır. Aynı plan üzere, 1694 yılında Hazar kıyısındaki ülkelere saldırma kararı almıştır (Alizade, 2010, s. 106).

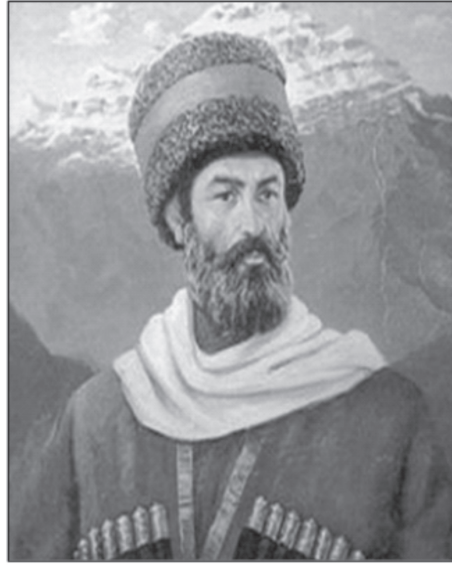
II. Hacı Davud Han

1. Hanlığı

Hacı Davud Han, Şirvan'ın, Dedeli Kasabası, Müşkür mahallinde doğmuştur. Bu sebeple Müşkürlü Davud adı ile de tanınmıştır (http://az.wikipedia.org/wiki/Hacı_Davud_Müşkürlü). Onun siyasi kimliği, Şirvan Bölgesi'nde, Rus, Osmanlı ve Safevi siyasi çatışmasının gündemde olduğu sırada önem kazanmıştır. Bu sebeple her üç devlet, Hacı Davud Han'ın desteğini almayı tercih etmişlerdir. Ancak Hacı Davud Han, Sünni bir Müslüman olarak Osmanlıların yanında yer almıştır.

Hacı Davud Han'ın dikkati çeken ilk uluslararası siyasi faaliyetlerinden biri, Safevi yönetimine karşı isyan eden halkın başına geçip başarılı bir mücadele yürütmesi olmuştur. 1711 yılında bir vergi meselesi yüzünden Çar halkı, Safevi yönetimine karşı isyan etmiştir. Bu isyana Şirvan halkı da katılmıştır. İsyancıların başına geçen Hacı Davud, Şirvan Devleti'ni canlandırmaya girişmiştir (Aydın, 2010, s. 205).

Rus Çarlığı, Safevi Devleti'nin çöküşünü hızlandırmak için bölgede görevli General A. Volinski'yi görevlendirmiştir. Bu amaç için Kafkasya halklarını ayaklandırma ve diğer bütün imkanlardan yararlanma talimatı vermiştir. Bu girişimler, Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgalini kolaylaştırmak için son derece önemli görülmüştür. Ancak aynı dönemde, Azerbaycan'ın kuzey doğu bölgelerinde meydana gelen ayaklanmalar, Rusya'yı rahatsız etmiştir. Şirvan Bölgesi Lideri Hacı Davud Han, müttefiki Kazıkumuklu Sur-

Resim 1. Hacı Davud Han, [http://az.wikipedia.org/wiki/Hacı](http://az.wikipedia.org/wiki/Hacı_Davud_Müşkürlü)

hay Han ve Kaytaklı Ahmet Han'ın başkanlığı altında harekete geçen isyancılar, Şamahı, Derbend, Bakü ve diğer bazı bölge şehirlerine baskınlar yapmışlardır. Hacı Davud Han'ın Safevi Devleti'ni yıkarak bağımsız olduğunu ilan etmek istemesi, Büyük Petro'nun doğu politikasına tamamen aykırı düşmüştür. Rus hükümeti, isyancıları kendi tarafına çekmeyi yeğlemiş, bunun için Hacı Davud Han'a müracaat etmiştir. (Alizade, 2010, s. 108; Hasanov, 2009, s. 182).

Ejderhan Valisi, Rus Hükümeti'nin talimatı üzerine Hacı Davud Han'a bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Rusya tebasına girme teklifinde bulunmuş, Hacı Davud Han ile görüşmek üzere bir heyet göndermiştir. Hacı Davud Han'ın, Ejderhan Hakimi'ne gönderdiği 22 Nisan 1721 tarihli mektubunda bu husus hakkında bilgi verilmiştir. Hacı Davud Han, bir süre sonra, 1721 yılı yazında, A.Volnski'nin müracaatına yalnızca belli şartlar çerçevesinde olumlu cevap vereceğini bildirmiştir. Ancak Hacı Davud Han'ın, Rus Hükümeti'ne hizmeti karşılığında ileri sürdüğü şartlar, Volnski tarafından kabul edilmesi imkânsız görülmüştür. Volnski'nin Çar Petro'ya bildirdiğine göre, Hacı Davud Han, Çar'ın büyüklüğüne hizmet etmek istediğini bildirmiş, bunun karşılığında, ordu ve yeterli sayıda top göndermesini rica etmiştir. Bu ordu ve silahlarla Safevi Devleti'nin şehirlerini ele geçireceğini, aldığı şehirlerden istediğini elinde bulunduracağını, geriye kalanları Ruslara vereceğini vadedmiştir.

Ruslar, Hacı Davud Han'ın yardımından yararlanma girişimlerinde başarısız olmuşlardır, ama Safevi Devleti'ne karşı yürüyüş hazırlıklarını sürdürmüşlerdir. Eylül 1721 tarihinde A.Volnski'nin ulaştırdığı bilgi, Çar Petro'yu savaşa zorlamıştır. Ağustos 1721 tarihinde Şirvan Beylerbeyliği idari merkezi olan Şamahı ve Kuba, Hacı Davud'un idaresindeki isyancılar tarafından işgal edilmiştir (Alizade, 2010, s. 108, 109). Üç yüz Rus tâciri öldürülmüş ve çevre yağmalanmıştır. Bu olay, Rus ticaretinin ağır kayıplar vermesine yol açmıştır (Ayдын, 2010, s. 205).

2. Osmanlı himayesini kabulü

1719-1721 yılları arasında süren savaşlar, bir süre sonra Hacı Davud Han'ın nüfuzunu zayıflatmaya başlamıştır. Ruslar, Hacı Davud Han'ı yanlarına çekmeyi başaramamışlardır. Onun Osmanlı Devleti'nin siyasetini izlemesinden çekinmişler ve korkularında haklı çıkmışlardır. Hacı Davud Han, bağımsızlığını korumak amacıyla 1721 yılı sonunda Rusya ve Safevi Devleti'ne düşman olan Osmanlılara müracaat etmiştir. (Alizade, 2010, s. 109). Bölgenin intizamıyla görevli Erzurum Beylerbeyi ve Revan Seraskeri İbrahim Paşa'dan da yardım istemiştir. Ancak İbrahim Paşa ağır davranmıştır (Sertoğlu, 2011, s. 2447). Mevcut durumu fırsat bilen Osmanlı Devleti, 1722'de Hacı Davud Han'ı himayesine aldığı ilan etmiştir (Sertoğlu, 2011, s. 2447).

Şirvan Bölgesi'nin de dahil olduğu bölgeler, Hacı Davud Han ve bölgedeki diğer hanların hareketiyle Safevi istilasından kurtarılmıştır. Ancak hareket sırasında, Moskov tüccarı zarar görmüştür. Bu zararın intikamını almak üzere Rus Çarı'nın harekete geçeceği haber alınmıştır. Aradaki dostluğa binaen bu fikirden vaz geçilmesi için Çar'a nâme

yazılmıştır. Ancak bunun bir yararı olmamıştır (C. DH., nr. 165/8215; Saray, 1993, s. 15). Bu olayı bahane olarak kullanmak isteyen Ruslar, esas itibarıyla Hazar Kıyısı'ndaki mahalleri ellerine geçirme düşüncesini benimsemişlerdir. (Alizade, 2010, s. 111; Sertoğlu, 2011, s. 2444, 2447). A. Volinski, Çar'a gönderdiği yazısı ile Şamahı'da meydana gelen olaylar hakkında Petro'ya bilgi vererek Lezgileri cezalandırma bahanesiyle acilen askeri operasyonlara başlamayı teklif etmiştir (Alizade, 2010, s. 109). Teklifin kabulü ile 1722'de Kafkaslar'a yayılan Ruslar, Şamahı şehrindeki Rus tüccarı ve Prens Çerkoski'nin öldürülmelerinden sorumlu gördükleri Lezgiler'den intikam almak üzere Ejderhan'dan harekete geçmişlerdir (HAT, 58443) Şamahı (Aydın, 2010, s. 205) ile birlikte, Kumuk Şemhali'na ait bölge, Derbend, Bakü ve civar mahaller işgal edilmiştir (C. AS, 32935).

Doğuda ise, Mir Üveys ve daha sonra oğlu Mahmud'un önderliğindeki Afgan Türkleri, Safevi Şahı Hüseyin'in müfrit Şii politikasına karşı harekate geçmişlerdir. Safevi Devleti'nin içinde bulunduğu karışık durumdan yararlanıp İran'ın önemli bir kısmını işgal etmişlerdir (Sarıkaya, 1993, s. 10) Onların başlattıkları ayaklanmadan faydalanan Şirvanlılar, camilerinin ahıra çevrildiği, kitaplarının yakıldığı ve ulemanın katledildiğinden bahisle 1722 yılında Safevi yönetimine başkaldırmışlardır. Osmanlı Devleti'ne iltihak kararı almışlardır (1992, Osmanlı Devleti, s. 44).

Şirvan Hanı Hacı Davud Han, Rus işgaline ve halkının başında Safeviler'e karşı mücadele ettiği sırada Osmanlı Devleti'nin himayesini talep etmiştir. Çar Petro'nun bir doğal afet dolayısıyla kısa süreli olarak Kafkasya'dan geri çekilmesinden yararlanan Osmanlı Hükümeti, Hacı Davud Han'ın başvurusunu kabul etmiş ve ona yardım etmiştir. Ekim 1722'de Şirvan üzerinde hâkimiyetini ilan etmiştir. Kasım 1722'de Ruslara ultimaton verip Şamahı'dan çekilmelerini istemiştir. (Aydın, 2010, s. 204). Şirvan Hanı Hacı Davud Bey'e hanlık menşuru gönderilmiştir. Hanlık fermanı, Hacı Davud Han'ın iltiması, Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa'nın arzı ile hazırlanmıştır. "Eyâlet" tabir edilen Şirvan Hanlığı üzerinde Hacı Dâvud Han'ın hâkimiyeti resmen tanınmıştır. "*Kızılbaş belâsını def' ve ehl-i sünnet ahâlinin Kızılbaş fesadından korunması için o tarafın işlerine memur edilen Erzurum Valisi İbrahim Paşa ile muhakkak ittihat ve ittîfak eylemesi de tembih edilmek suretiyle buraya bey ve paşa olmak üzere*" gönderilen 8 Ocak 1723 tarihli nâme-i Hümâyûn ile Şirvan Hanlığı yurtluk ve ocaklık olarak resmen Hacı Davud Han'a verilmiştir. Kendisi Kırım hanı gibi vasal bir hükümdar olmuştur (NHD, nr. 7, s. 65-66; C. HR, nr. 1394; 1992, Osmanlı Devleti, s. 43).¹

1) ... olan Şirvan ve kurb ü civâr ü etrâf ü havâlisinde olan kasabât ü büldândan izhâr-ı hamîyyet-i dîniyye ile teğallüb ü tasallut-ı melâhîde-i Kızılbaş def' u izâha ve mekâyid ü mefâsîdlerinden Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at olan ahâlisini tahlîs ve irâha etmeniz ile Eyâlet-i Şirvan'dan mâ'adâ mazbût ve müsahharınız olan bilâda taraf-ı hümâyûn-ı pâdisâhîmizden bey ve paşa nasb u ta'yîn olunmak üzere Eyâlet-i Şirvan Hanlığı ber-vech-i yurtluk ve ocaklık cenâb-ı celâdet-me'âbinıza taraf-ı saltanat-ı seniyyemizden tevcih... Fî evâhir-i Rebülevvel 1135 /8 Ocak 1723 tarihli nâme-i hümâyûn (NHD, nr. 7, s. 65-66; Davud Han'a 1135/1723 tarihli mektub (C. HR, nr. 1394). Adı geçen nâme-i hümâyûn ve mektub suretlerinin transkribesi için bkz. (1992, Osmanlı Devleti, s. 44, 62-66; Ayrıca bkz. *Çelebizade*, 2008, s. 11).

1723 yılı ilkbaharında Erzurum Valisi ve Revan Seraskeri İbrahim Paşa'nın ordusuyla Kartli'ye girmesi, Gürcistan'ın Osmanlı tarafından fetih sürecini başlatmıştır (Alizade, 2010, s. 111). Hacı Davud Han ile birlikte, Revan Seraskeri İbrahim Paşa, Trabzon Valisi ve Kars Mutasarrıfı Mustafa Paşa, Demirkapı, Tiflis ve Bakü'yü Moskov istilasından kurtarmaya memur edilmişlerdir. (C. AS, 32935). 12-13 Haziran 1723 tarihinde Osmanlı ordusu herhangi bir mukavemete veya herhangi bir direnişe rastlamadan Tiflis'i ele geçirmiştir. Ayrıca Osmanlı Hükümeti işgalleri genişletmeye, Rusların ulaşamadığı Hazar kıyısındaki vilayetleri ele geçirmeye karar vermiştir (Alizade, 2010, s. 111).

3. Hanlıktan azli

Hacı Davud Han'a hanlık verilmesi, özellikle Dağıstan Muhtarı olmak üzere çevredeki bazı hanlıklarda ihtilaflar çıkarmıştır. Hacı Davud Han'ın bağımsızlık yanlısı hareketleri, hanlıklar arasındaki ihtilaflar ve Rus saldırıları, Şirvan Hanlığı'nın Dağıstan ümerâsından lâıyk olan başka birine tevcih edilmesi konusunu gerekli kılmıştır. Görevden alınması düşünülen Hacı Davud Han ve diğer önemli kişilere yine rütbe ve derecesine göre beylik ve beylerbeylik rütbeleri verileceğine dair 6-15 Şubat 1724 tarihli nâme-i hümayûn yazılmıştır. Ancak yeni hanın kimliği hakkında henüz bir isim kaydedilmemiştir (NHD, 7, s. 71-72; 1992, Osmanlı Devleti, s. 67-69).² On gün sonra gönderilen 25 Şubat 1724 tarihli nâme-i hümayûnda, Şirvan Hanlığı'nın Ümera-yı Dağıstan Muhtarı'na verileceği kaydedilmiştir. Ancak, yine bir isim zikredilmemiştir. Anlaşılan o ki, hanlıktaki değişim için uygun bir zaman ve zemin kollanmıştır (NHD, 7, s. 73-74; 1992, Osmanlı Devleti, s. 69-71).

Aynı yıl, Safevi Devleti'nin Kafkaslar'daki toprakları, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bölüşülmüştür. 24 Haziran 1724 tarihli İstanbul Antlaşması ile Güney Kafkasya'nın

2) ... bundan akdem Kızılbaş-ı bed-ma'âşın tasallut ve teğallübleri Ehl-i Sünnet müslimînden olan Şirvan ahâlisi üzerlerinden def' ve ol esnâda ol tarafda bulunan ba'zı Moskov tüccârına dahi hasâret olunmağla Moskov Çarı dahi ol canibe hareket ve ahz-ı intikâmı kasd eylediği cenâb-ı emâret-me'âb eyâlet-nisâb sa'âdet iktisâb el-Hâc Dâvud Han *dâmet me'âlihi* tarafından der-i devlet-medârımızca arz u i'lâm ve Şirvan Hanlığı kendüye tevcih ü inâyet ve ahâlisi himâyet ü sıyânet olunmak bâbında istid'â-yı merhamet ve Şirvan'ın ulemâ ve sulehâ vesâir ahâlisi dahi mûmâileyh el-Hâc Davud Han'dan mahzar birle ... Şirvan Hanlığı berât-ı âlîşânımız ile mûmâ-ileyh el-Hâc Dâvud Han'a tevcih ... Ancak ba'zı *mevâkı' vukû'u bu husûsun te'hîrine bâ'is ve sizin dahi beyninizde ba'zı mertebe ihtilâf âruz ve el-Hâc Dâvud Han'ın Şirvan Hanı olmasına nev'an mu'âruz ve Eyâlet-i Şirvan vüzerâ-yı izâmumuzdan birine tevcih olunması mütemennânız olduğu* ... arz u i'lâm olunup lâkin Eyâlet-i Şirvan sizin sa'y-i cemiliniz ile tasfiye olunduğuna ilm-i yakîn hâsil ve civârınızda vâkı' olmağla tasâmim-i sâbık üzre Şirvan Hanlığı içinizden mahall ü müstahikk olana taklîd ve sâirlerinize ... beylik ve beylerbeylik rütbeleri tevcih ... ve içinizden Şirvan Hanlığına müstahikk u mümtâzınız olan her kağanınız ise makarr-ı hükümet-i Şirvan olan Şamahî'ya takrîr ve ... müceddeden Şirvan Hanlığı berât-ı âlîşânı dahi tahrîr ve ... irsâl ve ser'askerimiz vezîr-i müşârün-ileyh dahi inşâ'allâhü'l-Melikü'l-Müste'ân Revan ve Gence üzerlerinden Şirvan'a varacağı musammem olmağla ... ve müşârün-ileyh ol tarafa vardıkda ittifâk u ittihâdınız ve ser'asker-i müşârün-ileyhin ma'rifeti ile Eyâlet-i Şirvan'ın âmme-i umûruna hüsn-i nizâm verilüp ... Evasıt-ı Cemâziyelevvel 1136 /6-15 Şubat 1724 tarihli nâme-i hümayûn.

bütün doğu kısmı ve Güney Azerbaycan Osmanlı Devleti'ne geçmiştir (Alizade, 2010, s. 112). Şamahı merkezli iç kısım Osmanlı Devleti'nde kalırken, Bakü merkezli sahil kesimi Ruslara bırakılmıştır (Barthold, 1979, s. 572; Saray, 1993, s. 15; 1992, Osmanlı Devleti, s. 112). Osmanlı Devleti, Gürcistan, Gence, Revan, Tebriz ve Rûmiye yanında Şirvan'ın merkezî kesimiyle birlikte Şamahı'yı almıştır. Bakü ile beraber Şirvan'ın sahil kesimi Ruslarda kalmış ve Şirvan, ilk defa siyasî bakımdan ikiye bölünmüştür (Alizade, 2010, s. 111; Barthold, 1979, s. 572). Anlaşmada, Davud Han'ın idaresindeki Lezgiler'in Osmanlı himayesinde bulunduğu, kendisinin Şirvan Hanlığı'nın merkezi Şamahı'da oturacağı da kayda geçirilmiştir (Sertoğlu, 2011, s. 2448). Şirvan Eyaleti'ne, iç işlerinde özerklik hakkı tanınmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti, ancak bir kanunsuzluk söz konusu olduğunda, Rusların onayını alarak Şirvan'a asker gönderebilecektir. Görüldüğü gibi bu mukavele, aslında Şirvan'ın bağımsızlığı için büyük önem kazanmıştır. Hacı Davud Han da esasen amaç için çalışmıştır (Alizade, 2010, s. 112; Barthold, 1979, s. 572).

İstanbul Antlaşması (İran Mukasemenamesi) maddelerinin Şirvan'la ilgili bir kısmı, Davud Han'ı rahatsız etmiştir. Kuzey Şirvan ile Dağıstan'ın Ruslara terki, bölgenin Sünni Müslümanlarını incitmiştir. Hacı Davud Han, bu durumu ileri sürerek anlaşma hükümlerini uygulamamış ve halkı mukavemete teşvik etmiştir. Osmanlı Devleti, Şirvan veya yeni oluşturulan Şamahı Hanlığı'na ayrı statü vermiştir Ancak hanlığın başında bulunan Hacı Davud Han, siyasi hedefine ulaşmak için Osmanlılar ile yakın ilişki kurmaktan kaçınmaya başlamıştır. Esasen eskiden beri fırsat buldukça gerçekleştirmeye çalıştığı bağımsızlık düşüncesi, Hacı Davud Han'ın siyasi hayatına sebep olmuştur. Mevcut duruma, başka sebepler de eklenince, Osmanlı Devleti, Hacı Davud Han meselesini kapatma ve onu görevden alıp yerine başka birini atama kararını uygulamaya koymayı kesinleştirmiştir (Sertoğlu, 2011, s. 2449; Aydın, 2010, s. 205). Ancak şartların hassasiyetine binaen, yerine başkasının atanması için yine acele edilmemiş, uygun zaman kollanmıştır. Kendisi ile bağlantı koparılmamıştır. İstihdamına devam edilmiştir. Bu uygulama çerçevesinde, 18 Eylül 1724 tarihli bir hükümlerle eski Revan Seraskeri İbrahim Paşa, Trabzon Valisi ve Kars Mutasarrıfı Mustafa Paşa ile birlikte Diyarbakır Valisi ve Yeni Revan Seraskeri Sarı Ahmed Paşa'nın kuvvetlerine katılarak kısa bir süre Safeviler tarafından işgal edilmiş olan Şirvan'ın kurtarılmasına yardımcı olması talep edilmiştir (C. AS, 32935).

Aynı tarihte Hacı Davud Han, 1724 anlaşması gereğince Ruslara bırakılmış olan bölgelere saldırıda bulunmaması yönünde uyarılmıştır (HAT, 58443). Ahmed Paşa'ya gönderilen 18 Eylül 1724 tarihli bir başka hükümde ise, kendisinin kontrolünde Şirvan'ın idaresini yürüten Hacı Davud Han'ın bağlılığı ve ehliyeti biliniyor ise de Dağıstan ümerasından bir kısmının onun hanlığına karşı çıktığı, yerine uygun birinin getirilmesi gerektiği, Dağıstan hanlıklarının yerli ümeraya verilmesi ve onun başka bir göreve tayininin uygun olacağı bildirilmiştir (C. DH. 8215). Yine aynı gün, Dağıstan ümerasından Surhay Han'a, bazı tavsiye ve uyarılar taşıyan ve Şirvan Eyaleti Hanlığı'na tayin edildiğini bildiren bir menşur gönderilmiştir. (C. DH. 8168). Dağıstan ileri gelenleri ile anlaşamayan ve bağımsızlık siyaseti ile bölgedeki durumu tehlikeye atan Hacı Davud Han, böylece

görevden alınmıştır. Surhay Han'ın atanması suretiyle mesele çözüme kavuşturulmuştur (Sertoğlu, 2011, s. 2449; Aydın, 2010, s. 205).

4. Gence, Rodos ve Gelibolu'da sürgün hayatı

Hacı Davud Han, 18 Eylül 1724 tarihinde hanlıktan alınmıştır (C. DH, 8168) Müteakiben Şamahı'da kalması uygun bulunmamıştır. 15 Şubat 1725 tarihli bir emirle halen Diyarbakır ve Revan eyaletlerine mutasarrıf, Şark Şeraskeri Ahmed Paşa'nın maiyetinde, Gence taraflarının zaptına yardım etmesi emredilmiştir. Ele geçirilecek mahallerin adil bir şekilde kendisine ve sair Dağıstan ümerasına taksim olunacağı bildirilmiştir. Bu şekilde gönlü alınmak suretiyle Şamahı'dan uzaklaştırılmak istenmiştir (C. HR, 879). Yerinden ayılmamış olması veya söz konusu bölgelerde çıkan meseleler dolayısıyla 21 Nisan 1728 tarihli ve biraz daha sertçe yazılan başka bir emirle Gence ve Şirvan tarafının işlerine memur Vezir Mustafa Paşa'nın bilgisi dahilinde beraberindekilerle birlikte Gence tarafında ikameti emredilmiştir (İE. HR, 1073).

Hacı Davud Han, bu defa Gence'ye gelmiştir. Fakat burada fazla kalamamıştır. 5 Ekim 1728 tarihli bir ferman üzerine, dört oğlu, iki kardeşi ve ailesiyle birlikte sürgün olarak Rodos'a gönderilmiştir. Bu işe tayin edilen mübaşir ile Rodos yolu güzergahında bulunan vali, sancak beyi, kadı, yeniçeri serdarı ve sair kamu görevlilerine onunla ilgili emirler gönderilmiştir. Bu yazışmalarda, sürgünlerin kaçmalarına imkan verilmemesi, geçiş sırasında mübaşirin yanına yeteri kadar muhafız yeniçeri verilmesi talep edilmiştir. Onların, tutulacakları mahallerde yalnız bırakılmamaları, kaybı ve kaçmalarının önlenmesine ihtimam gösterilmesi talep edilmiştir. Bir kazaya imkan vermeden Rodos'a ulaştırılmaları bildirilmiştir. Rodos Sancağı mutasarrıfı, kadısı, dizdarı ve yeniçeri serdarına gönderilen fermanla ise, sürgün edilenlerin korunaklı bir mahalde ikameti talep edilmiştir. Başka bir yere nakilleri için emir verilmedikçe bunlardan birinin dahi başka bir yere salıverilmemesi emredilmiştir (C. ZB, 571).

Hacı Davud Han, bir süre Rodos'da sürgün olarak kalmıştır. Rodos'ta bulunan tanınmış kişilerin mezarları ve türbeleri arasında Hacı Davud Han mezarına ait bir bilgiye yer verilmemiştir (<http://www.yunturk.org.tr/Rodos-ve-İstanköy-Türklüğü-Sempozyumu>). Aile, 30 Haziran 1735 tarihinden bir süre önce, Gelibolu'ya nakledilmiştir. Kendisi, muhtemelen Gelibolu'da ikamet etmekte iken vefat etmiştir. Oğullarından Mehmed Kerim Bey, maiyetiyle birlikte Şamahı ve Şirvan taraflarının nizamı için yeniden o tarafa gönderilmiştir (C. HR, 5232). Ancak 23 Şubat 1742 tarihli muhasebeden anlaşıldığına göre, bu tarihten önce, bilinmeyen bir yer, tarih ve sebeple vefat etmiştir (C. HR, 4383).

Aileden geri kalanlar, yedi Ermeni ve bir Müslim'den kiralamış oldukları sekiz hane ikamet etmişlerdir. Haneler için aylık toplam 50 guruş ödenmiştir. Bu tutar, miri tarafından karşılanmıştır (C. HR, 8659). Yaklaşık üç yıl sonrasına ait bir kayda göre, altı ay on altı günlük toplam 326,5 guruş, 6 para 2 akçelik kira ücreti, Hacı Davud'un oğlu Süleyman'a topluca ödenmiştir (C. MI, 25469). Daha sonra bu ödemeler devam etmiştir (C. HR, 8952). Mart 1745 tarihinde, icare miktarı olarak aylık 44,5 guruş ödenmekte olduğu görülmüştür (C. MTZ, 861).

Hacı Davud Han'ın ailesinin meskun olduğu hanelerin kiralari karşılanmakla beraber, karısına, evladına ve etbana aylık 666,5 kara guruş³ maaş tahsis edilmiş ve bu para her ay kendilerine ödenmiştir (C. DH, 16677). Gelibolu Cizyesi'nden karşılanan tahsisat, sonraki yıllarda ailenin her bir üyesine dağıtılmak üzere Süleyman Bey'e ödenmeye devam edilmiştir (C. HR, 4364, 8237).

Hacı Davud Han'ın en büyük oğlu Mehmed Kerim Bey, Süleyman Bey ve onun küçüğü Tahir Bey, 23 Şubat 1742 tarihinden önce vefat etmişlerdir. Bu defa, en küçük kardeşleri Abdülkerim Bey, ailenin temsilcisi olmuştur. Ölenlerden geriye kalan maaşlar, ailenin diğer üyelerine taksim edilmiştir. Davud Han'ın kızı Peyker Hanım'ın Kocası Kâzım Bey'in bir hilesi ile aileye yapılan aylık ödemedeki 136,5 guruş 20 akçesine el konulmuştur. Bu para, aylık toplam maaş tahsisatı olan 666,5 guruş, 20 akçe'den düşülmüş ve bir süre 530 guruş ödenmiştir. Ancak bu eksik ödeme üzerine aile arasında anlaşmazlık çıkmış ve mali darlık çekmeye başlamışlardır. Hacı Davud Han'ın oğlu Abdülkerim Bey'in 1742 Şubatında itirazı, Gelibolu kadı, nâib, nakibüleşrâf, ulemâ, sulehâ, sair ileri gelenlerinin başvurusu, Kırım Hanı Mengli Giray'ın taksim ve düzenlemesi ile bu para tekrar ödenmeye devam edilmiştir. Bu vesileyle Hacı Davud Han'ın Gelibolu'da meskûn ailesi ve etbandan 36 kişi ve daha önce vefat etmiş olanların adları vs. ile ilgili bir muhasebe defteri hazırlanmıştır (Bkz. Tablo: 1, C. HR, 4383).

Ancak aile arasındaki anlaşmazlık bundan sonra da devam etmiştir. Kâzım Bey'in müdahalesiyle yeniden maaş taksimi anlaşmazlığı çıkmıştır. Bu defa 11 Mayıs 1746 tarihinde aileye bir buyruldu daha gönderilmiştir. Bu yazı üzerine hazırlanan yeni muhasebe kaydına, aileden olup daha önce adı geçmeyen birkaç kişinin adı eklenmiştir. Söz konusu muhasebeye, 15'i han ailesi mensubu, 24'ü aile hizmetinde bulunan kimseler olmak üzere, 39 kişinin adı kaydedilmiştir.

3) XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bu Avrupa guruşları, Balkanlar üzerinden Osmanlı topraklarına da girdi ve piyasalarda kullanıldı. Sikkeler içinde en çok tanınanlardan biri Hollanda taleriydi. Üzerindeki aslan resminden dolayı bu sikke Osmanlı piyasalarında "esedî guruş" ya da "aslanlı guruş" olarak anılıyordu. Osmanlı piyasalarında ayrıca Avusturya ve Almanya'nın büyük boy gümüş sikkeleri de "kara guruş, kâmil guruş" gibi adlarla tedavül etmekteydi ... Pamuk, 2002, s. 458).

Tablo 1. *Hacı Dâvud Hân Âilesi ve Hizmetkarlarına Ödenen Aylık Maaş Muhasebesi*
(23 Şubat 1742).

Fî şehir, Gurûş-ı Esved	
Berâ-yı medâr-ı maaş-ı [El-Hâc] Abdülkerim Bey, Veled-i Müteveffâ Dâvud Hân	80
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı mezkûrîn	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Fâtıma Hânım, Zevce-i Müteveffâ Süleymân Bey, Dâvud Hânzâde,	85 <i>İ'âne-i İmâm Mehmed Efendi</i> → 05 80
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Havvâ Hânım, Kerîme-i Müteveffâ Süleymân Bey, Dâvud Hânzâde	15
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Halîl Bey, Veled-i Müteveffâ Süleymân Bey, Dâvud Hânzâde	15
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Âişe Hâtûn, Ümm-i Veled-i Müteveffâ Süleymân Bey, Dâvud Hânzâde	10
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı İsmâ'îl Bey, Birâder (Mehmed Kerîm)-zâde -i müteveffâ Süleymân Bey ma'a veled-i hod	10
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Ali, 'an etbâ-ı Müteveffâ Süleymân Bey	10
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Monla Mustafâ, 'an etbâ-ı Müteveffâ Süleymân Bey	10
155	
<i>İâne-i İmâm Mehmed Efendi ... rızâ-yı Fâtıma Hânım</i> → 005	
Yekûn fî şehir, guruş-ı esved 150	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı mezkûrîn	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Mehmed Emîn Bey, Birâder-i Müteveffâ [Abdün]nebi Bey (Dâvud Han'ın kardeşi oğulları)	50
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Ahmed Bey, Veled-i Müteveffâ [Abdün]nebi Bey	18
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Alî Mehmed Bey, 'an etbâ'-ı Müteveffâ [Abdün]nebi Bey	05
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Zühre Hânım, Dâye-i Ahmed Bey, Veled-i Müteveffâ [Abdün]nebi Bey	02
Yekûn fî şehir, guruş-ı esved 75	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı mezkûrîn	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı (Ahmed Bey Kızı) Kezibân Hânım, Hemşire-i Müteveffâ [Abdün]nebi Bey, Zevce-i Müteveffâ Tâhir Bey [Dâvud Hânzâde]	40
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Tamârâ, Mütevelliyeye (Hâdime)-i Tâhir Bey, maa Monla Âlî, Zevce-i Mezkûre	15
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Şehribân, Hâdime-i Tâhir Bey	05
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Monlâ Abdullâh, etbâ'-ı Müteveffâ Tâhir Bey	06
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Rıdvân, etbâ'-ı Müteveffâ Tâhir Bey	04

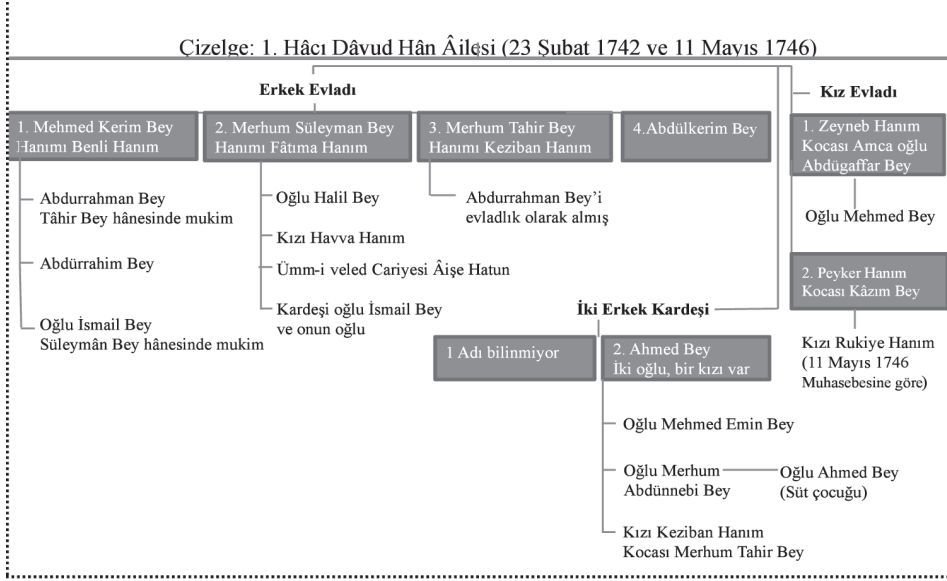
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı ... Abdurrahmân Bey, Veled-i Mehmed Kerîm Bey, Hân-zâde	05
Yekûn fî şehr, gurus-ı esved 75	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı mezkûrîn	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Zeyneb Hânım, Kerîme-i Hâcî Dâvud Hân, Zevce-i Abdülgaffâr Bey	30
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Mehmed Bey, Veled-i Abdülgaffâr Bey	10
Yekûn fî şehr, gurus-ı esved 40	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı mezkûrîn	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Benli Hânım, Zevce-i Müteveffâ Mehmed Kerîm Bey, Veled-i Dâvud Hân	35
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı 'Abdürrahîm Bey Veled-i Benli Hânım	15
Yekûn fî şehr, gurus-ı esved 50	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Mehmed Efendi İmâm-ı Hâcî Dâvud Hân	35
<i>An ma'âş-ı Fâtıma Hânım-zâde</i>	→ 05
Yekûn fî şehr, gurus-ı esved 40	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı mezkûrîn	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Peyker Hânım, Kerîme-i Dâvud Hân, Zevce-i Kâzım Bey	30
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı Kâzım Bey, zevce-i Peyker Hânım	30
Yekûn fî şehr, gurus-ı esved 60	
Berâ-yı medâr-ı ma'âş-ı mezkûrîn 'an etbâ'-ı müteveffâ Hâcî Dâvud Hân	
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Selîm, Hazînedâr-ı Dâvud Hân	15
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Mehmed 'Ali, Mîr-i İfrâz-ı Müteveffâ Süleymân Bey	15
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Abdullâh, Hazînedâr-ı Müteveffâ Mehmed Kerîm Bey	15
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Baba, Vekîl-harc-ı Dâvud Hân	12
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Mahmûd, etbâ'-ı Dâvud Hân	06
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] İbrâhîm Dayı, etbâ'-ı Dâvud Hân	08
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Gülbeyâz Zevce-i Kâtib-i Dîvân Abdurrahmân	05
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Meryem Hâtûn, mütevelliyeye (Hâdime, Cârîye)-i Dâvud Hân	05
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Kâsım, etbâ'-ı Dâvud Hân	04
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Sa'id, etbâ'-ı Dâvud Hân	04
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Hamra, Zevce-i Mehmed Dayı	04
Berâ-yı [medâr-ı ma'âş-ı] Monla Refi'üddîn, zevce-i Meryem Hâtûn	03, 5 gurus, 20 akçe
Yekûn fî şehr, gurus-ı esved 96, 5 gurus, 20 akçe	
İltimasları cem'an yekûn fî şehr, gurus-ı esved 666, 5 gurus, 20 akçe	

11 Mayıs 1746 tarihli muhasebe kaydında bulunan en önemli isim, daha önce adı geçmeyen, bu defa Davud Han'ın evladı olduğu belirtilen İbrahim adlı bir kişi olmuştur. Hacı Davud Han'ın esas itibarıyla dört oğlu olduğuna göre, bu kişinin evlatlık durumunu açıklamak zorlaşmıştır. Ancak yanlışlıkla kaydedilmiş, cariyelerinden doğmuş veya Şirvan tarafından daha sonra gelmiş evladından olması muhtemeldir. Davud Han'ın kızı Peyker'in 1742 yılından sonra doğmuş kızları Rukiye, Süleyman Bey'in etbai Berber Ali, Davud Bey'in hizmet erlerinden Mahmûd'un ölümü üzerine onun kızı Aişe; Mehmed Kerim Bey'in oğlu Abdürrahim Bey'in câriyesi Safiye, "ıtâka-i zevce-i müteveffâ Süleymân Bey" ifadesi ile açıklanan Süleyman Bey'in kölelikten azledilmiş hanımı Zelihâ, "Kâtib-i Dîvân" ifadesi ile tespit edilmiş olan, ancak daha önce adı geçmeyen Abdurrahman'ın karısı Gülbeyaz da söz konusu ikinci muhasebe kaydına eklenen yeni isimler olmuştur.

11 Mayıs 1746 tarihli bu yeni düzenleme dolayısıyla Davud Han'ın Dâmadı Kâzım, hanımı Peyker ve kızları Rukiye'nin maaşları Bursa Harir Mukataası gelirinden karşılanmaya başlanmıştır. Ailenin diğer üyelerinin ödemeleri ise, eskisi gibi Gelibolu Cizye Mukataası gelirinden ödenmeye devam edilmiştir (AE. SMHD. I, 1589). Anlaşılan o ki, daha sonra bu konuda bir daha anlaşmazlık çıkmış, Abdülkerim Bey'in başvurusu üzerine, kendisine aylık 36,5 guruş ve 20 akçe aylık maaş ödenmesi gereğine dair ferman kaydı yenilenmiştir (AE. SMHD. I, 1536).

23 Şubat 1742 tarihli muhasebeye göre, Hacı Davud Han'ın oğlu Mehmed Kerim Bey'in Hanımı Benli Hanım, oğulları Abdurrahim, Abdurrahman ve İsmail beyler Gelibolu'da ikamet etmeye devam etmişlerdir. Muhtemelen, babalarının ölümü dolayısıyla ve darlık çekmelerine binaen, kardeşlerden Abdurrahman Bey, amcası Tahir Bey'in; İsmail Bey ise, diğer amcası Süleyman Bey'in hanesinde mukim olmuşlardır (C. HR, 4383).

Toparlanacak olunursa, Hacı Davud Han'ın dört evladından ilk üçü, 23 Şubat 1742 tarihinden önce vefat etmiştir. Ölenlerle birlikte, aileden kadın erkek 18 kişinin adları tespit edilmiştir. Dört evladından en büyüğü Mehmed Kerim Bey, ikincisi Süleymân Bey, üçüncüsü Tâhir Bey, en küçüğü ve hayatta olanı Abdülkerim Bey'dir. Kardeşlerin hanımları ve çocukları, o tarihte kadar hayatta kalmışlardır. Davud Han'ın kardeşlerinden Ahmed'in de Mehmed Emîn, Abdünnebi ve Kezibân adlı üç evladı olmuştur. Kezibân Hanım, Hacı Davud Han'ın oğlu Tahir Bey ile evlenmiştir. Yine Müteveffâ Abdünnebi Bey'in, süt annesi Zühre Hanım ile birlikte adı geçen Ahmed adında bir çocuğu yaşamıştır. Kayıtlarda, Davud Han'ın iki kardeşinden birinin adına yer verilmemiştir (Bkz. Çizelge 1).

II. Hacı Davud Han'dan sonra Şirvan Hanlığı

I. Mahmud'un (2 Ekim 1730-13 Aralık 1754) cülûs-ı hümâyûnu münâsebetiyle Şirvan ve havalisine gönderilen 13 Ekim 1730 tarihli bir nâme-i hümâyûn ile Şirvan Hanlığı Surhay Han'ın görevi yenilenmiştir. (NHD, 7, s. 229; 1992, Osmanlı Devleti, s. 71, 72). 7 Mayıs 1731 tarihli bir başka nâme-i hümâyûna göre, Surhay Han, Şamahı taraflarında bulunan Acem şâhına karşı zaferler kazanmıştır. Karabağ taraflarına taarruz hazırlığı içinde bulunan Safevilere karşı Dağıstan kuvvetlerini savaşa hazır tutmuştur. Yaptığı hizmetler dolayısıyla Şirvan Eyâleti daha önce kendisine yurtluk ve ocaklık olarak verilmiştir ... Bu dönemde ise, Gence Muhâfızı İbrahim Paşa ve Revan Bölgesi Seraskeri Vezir Ali Paşa ile birlikte hareket ve hizmet etmesinin beklendiği ifade edilmiştir (NHD, 7, s. 237-239; 1992, Osmanlı Devleti, s. 72-75).

1732 yılında yapılan yeni bir anlaşma ile Kür Nehri sınır kabul edilerek, nehrin güneyi Osmanlı Devleti'ne, kuzeyi Ruslara bırakılmıştır (Barthold, 1979, s. 572). Osmanlı Devleti, Tebriz'i ele geçirmiş olmasına rağmen, bu anlaşma ile iki devlet arasında Aras Nehri sınır olarak kabul edilmiştir. Şirvan Bölgesi, Osmanlı Devleti'nde kalırken, Tebriz, Safevi Devleti'ne bırakılmıştır. Burası, aynı sene içinde Van Valisi Rüstem Paşa tarafından geri alınmıştır. Fakat Safevi Devleti'nin şahlığına hazırlanan Nadir, 1734'te Tebriz'i ve Şirvan'ı yeniden ele geçirmiştir.

Tebriz'in ele geçirilmesinden sonra, Azerbaycan üzerine seferine çıkan Nadir, Osmanlı Valisi Gazi Kumuk Hakimi Surhay Han'ın üzerine yürümüştür. Ardından Gence önlerine gelmiştir. Gence, Tiflis ve Revan bölgeleri, onun eline geçmiştir. Ancak, Azerbaycan'ı ele geçirmiş ise de Dağıstan'da otorite kuramamıştır. Elde ettiği başarılarından sonra, 8

Mart 1736 tarihinde doğrudan Safevi tahtına oturmuştur. Daha sonra, 1741’de Dağıstan üzerine bir kez daha sefere çıkmış, Dağıstan Hakimi olan Şemhal’e, Karakaytak Hakimi Usumi’ye ve Gazi Kumuk Hakimi Surhay’a baş eğdirmiştir. Fakat yine Dağıstan üzerinde istediği hakimiyeti elde edememiştir. Nadir Şah’ın askeri haketine karşı, Ruslar da karşı tedbirler almışlardır (Barthold, 1979, s. 572, 573; 1992, Osmanlı Devleti).

Nadir Şah’ın bölgedeki etkisi fazla sürmemiştir. Onun ölümünden sonra, Şamahı merkezli Şirvan Hanlığı, diğer Türk hanlıkları ile birlikte bağımsızlığına kavuşmuşlardır (Sertoğlu, 2011, s. 2481; 1992, Osmanlı Devleti, s. 44; Saray, 1993, s. 15). Bu gelişme üzerine Osmanlı Devleti, yeniden bölgede etkisini arttırmanın yollarını aramıştır. Daha önce Şirvan hanlığına atamış olduğu Hanı Surhay Han’ı, yaşlanmış olmasına binaen, 27 Kasım 1743 tarihli bir nâme-i hümayun ile görevden almıştır. Onun gönlü alınmak suretiyle yerine oğlu Gazi Kumuk Hâkimi Mehmed Han tayin edilmiştir. Mehmed Han’ın, Kaytak Hâkimi Usumi Ahmed Han ve Dağıstan ümerâsı ile birlikte hareket ederek Erzurum Seraskeri Vezir Ahmed Paşa ve Çıldır Vâlisi Yusuf Paşa ile birlikte, taht kavgaları dolayısıyla Osmanlı Devleti’nden yardım isteyen Acem Sehzâdesi Safi’ye yardım etmeleri için Surhay Han’a nâme gönderilmiştir (NHD, 8, s. 123, 124; 1992, Osmanlı Devleti, s. 76-78).

Hazar Bölgesi’nde, üç devletin nüfuz savaşı devam eder iken, 1747 yılında Şeki Hanı Hacı Çelebi Han, 1751 yılında Gence Hanı Şahverdi Han, 1760 yılında Şirvan Hanı Mehmed Han, gönderdikleri mektuplarla Osmanlı hizmetinde olduklarını bildirmişlerdir. Bu mektuplar, yeniden Azerbaycan ve Dağıstan’ın fiilen Osmanlı kontrolüne alınması fikrini güçlendirmiştir. Özellikle 1780’li yıllarda Kırım’ı Rus işgalinden kurtarmak için verilen mücadele sırasında bu fikir oldukça yaygınlaşmıştır. Ne var ki, Osmanlı Devleti içine düşmüş olduğu kriz dolayısıyla ne Kırım’ı ne de Azerbaycan’ı kurtarabilmiştir (Saray, 1993, s. 15).

Sonuç

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde, Kafkaslar, Hazar Kıyıları ve İran arazisi üzerinde, Rus Çarlığı, Osmanlı Devleti ve Safeviler arasında nüfuz mücadelesi yaşanmıştır. Bu savaşı kaybeden taraf Safevi Devleti olmuştur. Safeviler’in zayıflamasından yararlanan Ruslar ve Osmanlılar, 24 Haziran 1724 İstanbul Antlaşması ile İran’ın Kafkaslar’daki arazisini paylaşmıştır. Paylaşımında, Sünni Müslümanların İranlılar’a karşı isyan etmiş olması da etkili olmuştur. Safeviler’e karşı isyan eden Sünniler, Osmanlı İdaresi’nden yardım istemişlerdir. Aynı dönemde 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması ile Avrupa’da toprak kaybeden Osmanlılar, Batı’daki kayıplarını Doğu’da telafi etmeye niyetlenmişlerdir. Bu amaçla Kafkaslar ve Hazar Denizi kıyısındaki Sünnileri himaye etmişlerdir. Sünnilerin yanlarında yer almaları, Osmanlı Devleti’nin Kafkas coğrafyasındaki siyasi hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Böylece Ruslar ve Safeviler’e karşı daha güçlü bir konuma ulaşmıştır.

Osmanlı Devleti, Kafkaslar ve Hazar Denizi Kıyısı’nda Safeviler ve Ruslara karşı mücadele eder iken, bölgede, Şirvan Hanı Hacı Davud gibi önemli bir siyasi ve askeri

kişilik ile karşılaşmıştır. Onun ehemmiyeti, Rus ve İran taraflarınca da fark edilmiştir. Osmanlı İdaresi gibi, onlar da Hacı Davud Han'ın kendi siyasetlerini benimsemesini şiddetle arzu etmişlerdir. Ancak Hacı Davud Han, Osmanlı Devleti yanında yer almıştır. Çünkü onun amaçları ile Osmanlı Devleti'nin hedefleri örtüşmüştür. Askeri ve siyasi desteğe çok ihtiyacı olduğu bir zamanda, Osmanlı Devleti'ni yanında bulmuştur. Bu sebeple önce Osmanlı himayesine girmiştir. 1722 yılında Osmanlı Devleti, bu takviye ile Şirvan Eyaleti Hanlığı üzerinde hâkimiyetini ilan etmiştir. Ardından 8 Ocak 1723 tarihli nâme-i hümayûn ile Şirvan Hanlığı yurtluk ve ocaklık olarak resmen Hacı Davud Bey'e verilmiştir. Hacı Davud Han, böylece Kırım Hanı gibi vasal bir hükümdar olmuştur.

Ne var ki, Hacı Davud Han, Ruslarla yapılan 24 Haziran 1724 tarihli İstanbul Antlaşması'nın Şirvan ile ilgili hükümlerini tanımayıp bağımsızca hareket etmeye başlamış ve Osmanlı siyaseti ile ters düşmüştür. Osmanlı Devleti, meseleyi çözmek için, Hacı Davud Han'ın yerine Dağıstan ümerasından Surhay Han'ı atamıştır. 21 Nisan 1728 tarihli bir nâme-i hümayûn ile kendisini Gence'de ikamete memur etmiştir. Burada fazla kalamayan Hacı Davud Han, 5 Ekim 1728 tarihinde dört oğlu, iki kardeşi, ailesi ve hizmetkârlarıyla birlikte Rodos'a gönderilmiştir. Daha sonra Gelibolu'ya nakledilmiştir. Kendisi ve ailesinin incitilmemesine dikkat edilmiştir. Nerede vefat etmiş olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Gelibolu'da vefat etmiş olması muhtemeldir. Sürgün hayatına rağmen, masrafları karşılanmış ve gönüllü hoş tutulmuştur. Ölümünden sonra aile üyelerinin ev kiralaları aylık maaşları ödenmeye devam edilmiştir. Ailenin, kadın erkek, evlad, torun üç nesil üyeleri ve hizmetkârları, adları ve sayıları ile birlikte tamamıyla tespit edilebilmiştir. Aile, daha sonra Gelibolu'ya yerleşip Anadolu'da yaşamaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA)

Ali Emiri I. Mahmud (AE. SMHD. I.), nr. 26/1536; 188/1589.

Cevdet Askeri (C. AS.), nr. 778/32935.

Cevdet Dahiliye (C. DH.), nr. 164/8168; 165/8215, 334/16677.

Cevdet Hariciye (C. HR.), nr. 18/879, 28/1394, 88/4364, 88/4383, 105/5232, 165/8237, 174/8659, 180/8952.

Cevdet Maliye (C. MI.), nr. 617/25469.

Cevdet Eyaleti Mümtaze (C. MTZ.), nr. 18/861.

Cevdet Zabtiye (C. ZB.), nr. 12/571.

Hatt-ı Hümayûn (HAT.), nr. 1427/58443.

İbnülemin Hariciye (İE. HR.), nr. 11/1073.

Name-i Hümayûn Defteri (NHD), nr. 7, s. 229, 237-239, 65-66, 71-72, 73-74.

Name-i Hümayûn Defteri (NHD), nr. 8, s. 123-124.

II. Araştırma, İnceleme, İnternet

- (1992). *Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları arasındaki münasebetlere dair arşiv belgeleri I*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 4, Ankara.
- Alizade, O. (2010). 18. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Kafkasya'da işgalcilik politikası. *Akademik Bakış*, 4(7), 105-114.
- Aydın, M. (2010). “Şirvan, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 39, İstanbul, s. 204-206.
- Barthold, W. (1979). “Şirvan”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, c. 11, İstanbul, s. 571-573.
- Çelebizade Asım Tarihi, (2008). Transkripsiyonlu Metin. Haz. Ali Aktaş, 2008, s. 11, www.yazoku.net. Erişim Tarihi. 02.03. 2014.
- Dostiyev, T. (2004). Kafkaslardaki eski Türk şehri Şabran, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 1, 10-20.
- Hasanov, S. (2009). Mir Mehdi Hazani'nin Kitab-ı-Tarih-i Karabağ eserinde Hamse meleklerinin menşei hakkında, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 177-187.
- http://az.wikipedia.org/wiki/Hacı_Davud_Müşkürlü, 02.03. 2014.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Güney_Kafkasya_1801-1878.svg. Erişim Tarihi, 02.03. 2014.
- (<http://www.yunturk.org.tr/Rodos-ve-İstanköy-Türklüğü-Sempozyumu-DUYURUSU>). Erişim Tarihi, 07, 03. 2014.
- Kurtaran, U. (2011). Yeni kaynakların ışığında Sultan I. Mahmud dönemi Osmanlı-İran ilişkileri (1731-1747). *History Studies*, 3(3), 177-213.
- Kütükoğlu, B. (1962), *Osmanlı İran siyasi münasebetleri. 1578-1590*, İstanbul.
- Mürselov, C. (2007). *İslâmî dönemde Şirvan tarihi (Hicri İlk Üç Asır)*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı
- Pamuk, Ş. (2002). “Kuruş”, *DİA*, c. 26, Ankara, s. 458-459.
- Saray, M. (1993). *Azerbaycan Türkleri Tarihi*. İstanbul.
- Sarıkaya, M. S. (1993). Dini ve siyasi bakımdan Osmanlı-İran münasebetleri. *Türk Kültürü*, 363, 406-422.
- Söfærlî, F. (2013). Ortaçağda Nahçıvan'da Sufî tarikatlarının faaliyetlerini gösteren yer adları. (Çev. Muhammet Kemaloğlu), *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 334-347.
- Sertoğlu, M. (2011). *Mufassal Osmanlı tarihi*, c. 5, Ankara.
- Talay, A. (1994). “Dürri Ahmed Efendi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 34-35.
- Ürkündağ, A. (2006). *Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.